

BAZA DANYCH NATURA 2000 I JEJ ZNACZENIE DLA PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO W EUROPIE

NATURE 2000 DATABASE AND ITS ROLE IN SPATIAL PLANNING IN EUROPE

Maria Andrzejewska, Marek Baranowski

UNEP/GRID-Warszawa

Słowa kluczowe: planowanie przestrzenne, ochrona przyrody, środowisko, Natura 2000
Keywords: spatial planning, nature conservation, environment, Nature 2000

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000

Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000 tworzą obszary wyznaczone na terenie Unii Europejskiej w celu ochrony cennych pod względem przyrodniczym i zagrożonych gatunków zwierząt i roślin oraz siedlisk przyrodniczych. Natura 2000 jest w obecnej chwili jednym z najistotniejszych instrumentów polityki Unii w zakresie środowiska.

Europejska sieć obszarów chronionych Natura 2000 została powołana do życia poprzez wydanie Dyrektywy 43/92/EEC z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory. Podstawę prawną dla tworzenia sieci Natura 2000 stanowią art. 3 i 10 wymienionej dyrektywy. Celem tej dyrektywy jest ochrona różnorodności biologicznej w krajach członkowskich Unii Europejskiej poprzez ochronę siedlisk przyrodniczych oraz fauny i flory. Dyrektywa zakłada wyselekcjonowanie typów siedlisk oraz gatunków, które będą przedmiotem szczególnego zainteresowania ze względu na swoją rzadkość lub zagrożenie wyginięciem. Typy siedlisk przyrodniczych, które miałyby być objęte ochroną są wymienione w aneksie I dyrektywy, natomiast gatunki fauny i flory uznane za przedmiot szczególnego zainteresowania Unii – w aneksie II. Kryteria, jakie powinny spełniać obszary przewidziane do włączenia do sieci, są wymienione w aneksie III.

Do sieci ekologicznej Natura 2000 zostaną również włączone obszary chronione utworzone na podstawie Dyrektywy 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. o ochronie dzikich ptaków.

Sieć Natura 2000 tworzą zatem dwa rodzaje obszarów:

- obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) – (Special Protection Areas – SPA) wyznaczone na podstawie Dyrektywy Rady 79/409/EWG w sprawie ochrony dzikich ptaków, tzw. „Ptasiej”

- specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO) – (Special Areas of Conservation – SAC) wyznaczone na podstawie Dyrektywy Rady 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, tzw. „Siedliskowej”.

Proces wyznaczania i ustanawiania obszarów Natura 2000 przebiega w Europie niezmiernie wolno. Pierwsze obszary miały być ustanowione już w połowie lat 90-tych ubiegłego stulecia, jednak jeszcze do końca 2004 roku sieć Natura 2000 wyznaczona była jedynie w jednym z biogeograficznych regionów Europy, a mianowicie w Makaronezji (Madera, Wyspy Kanaryjskie, Azory). Znaczący postęp nastąpił w grudniu 2004 roku, kiedy to ogłoszono ustanowienie ponad 7 tysięcy obszarów w regionach atlantyckim i kontynentalnym. Na obszarach tych chronionych będzie 197 gatunków zwierząt, 89 gatunków roślin i 205 siedlisk stanowiących dziedzictwo przyrodnicze Europy.

Komisarz ds. środowiska Stavros Dimas ogłaszając ustanowienie nowych obszarów przyznał, że prace nabrały tempa dopiero w ostatnich 5 latach. Wraz z ustanowieniem obszarów w regionie atlantyckim i kontynentalnym sieć Natura 2000 stała się największą, spójną siecią obszarów chronionych na świecie, będąc jednocześnie najbardziej efektywnym instrumentem Unii Europejskiej w zakresie ochrony flory i fauny.

Kolejnym krokiem będzie ustanowienie list obszarów dla regionu borealnego i śródziemnomorskiego oraz zatwierdzenie list w nowych krajach członkowskich. Polska, w ramach procesu integracji z Unią Europejską, została zobowiązana do wyznaczenia obszarów Natura 2000 na swoim terytorium do dnia 1 maja 2004 roku i przekazania proponowanej listy do Komisji Europejskiej celem weryfikacji i oceny. Na proponowaną sieć obszarów lądowych i morskich w Polsce składają się 72 obszary „ptasie” (rys. 1) oraz 184 obszary „siedliskowe” (rys. 2) zajmujące łącznie powierzchnię ok. 37,7 tys. km² (w tym 3 obszary morskie o pow. łącznie 8.8 tys. km²). Proponowane obszary Natura 2000 zajmują 9,25% powierzchni lądowej kraju.

Zgodnie z zapisem ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 (Dz.U. 2004, Nr 92, Poz. 880) obszary Natura 2000 są formą ochrony przyrody w Polsce podobnie jak parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe czy ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów. Obszar Natura 2000 może obejmować część lub całość wymienionych obszarów i obiektów objętych innymi formami ochrony przyrody (art. 6, ust. 1, pkt 1-4 i 6-9).

Natura 2000 w strukturze INSPIRE

W pracach nad planowaniem lokalizacji nowych inwestycji, jak również w zarządzaniu i monitorowaniu potencjalnego i rzeczywistego ich wpływu na środowisko szerokie zastosowanie znajdują systemy informacji geograficznej. Rzetelne przeprowadzenie takich analiz wymaga utworzenia odpowiedniej infrastruktury danych przestrzennych, będącej przedmiotem inicjatywy INSPIRE.

Celem INSPIRE jest utworzenie Europejskiej Infrastruktury Informacji Przestrzennej, która dawałaby użytkownikowi dostęp do zintegrowanych serwisów danych przestrzennych operujących informacją pochodzącą z różnych źródeł i o różnym stopniu szczegółowości. Zakres informacyjny tej infrastruktury jest przede wszystkim podporządkowany polityce ochrony środowiska.

Ocena potrzeb potencjalnych użytkowników przeprowadzona w fazie przygotowawczej Dyrektyw INSPIRE pozwoliła wyłonić dane o charakterze priorytetowym. W tej grupie znajdują się dane potrzebne do prawidłowego wypełniania prawodawstwa unijnego, a więc m.in. zapisów Dyrektyw „Siedliskowej” i „Ptasiej”. Z tego też względu baza danych przestrzennych sieci Natura 2000 znalazła się na liście baz tematycznych wysokiej rangi. W strukturze INSPIRE baza danych przestrzennych Natura 2000 występuje w grupie baz odnoszących się do obszarów chronionych.

Baza danych sieci Natura 2000 stanowić będzie ważny komponent krajowej infrastruktury danych przestrzennych. Z uwagi na szczegółowe wyznaczanie granic obszarów Natura 2000 w procesie wdrażania tej sieci do praktyki ochrony przyrody i zrównoważonego rozwoju, będzie ona występowała jednocześnie na poziomie lokalnym i regionalnym. Będzie ona również ważnym elementem europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej w istotny sposób wykorzystywanym w kreowaniu polityki regionalnej Unii Europejskiej.

Planowanie przestrzenne z poszanowaniem wartości przyrodniczych

Celem nadrzędnym, określanym we wszystkich strategiach rozwoju oraz prawodawstwie nawiązującym do przestrzennego rozwoju państw jest zapis dążenia do zrównoważonego rozwoju. Wyekspozowanie problemu zrównoważonego rozwoju wskazuje na konieczność ścisłego powiązania planowania i użytkowania przestrzeni z ochroną środowiska, możliwe do spełnienia poprzez zintegrowanie procesów rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego z ochroną środowiska i krajobrazu. Sieć Natura 2000 ma więc swoje miejsce w planowaniu przestrzennego zagospodarowania kraju i/lub regionu, a jej waga narzuca (zgodnie z aktualnie panującym prawodawstwem w Polsce) konieczność uzgadniania wpływu planowanych działań zarówno na wyznaczone, jak i **potencjalne** obszary Natura 2000.

Pomimo, iż planowanie przestrzenne nie leży w zakresie odpowiedzialności Wspólnoty, to jednak pewne aspekty zagospodarowania przestrzennego oraz stosownego prawodawstwa obowiązującego w krajach członkowskich mają dla niej szczególne znaczenie.

Traktat amsterdamski (umowa międzynarodowa parafowana w 1997 roku, weszła w życie 1 maja 1999 roku) zobligował kraje Unii Europejskiej do stosowania zasad zrównoważonego rozwoju ze szczególnym zwróceniem uwagi na gospodarowanie obszarami priorytetowymi w ochronie środowiska, wskazując na konieczność wkomponowania wymagań ochrony środowiska w politykę Wspólnoty (artykuł 6 Traktatu).

Zagadnienia związane z planowaniem przestrzennym w Polsce reguluje ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, zgodnie z którą jednym z istotnych elementów uwzględnianym w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym są wymagania ochrony środowiska.

Polityka przestrzenna powinna uwzględniać podstawowe zasady ekorozwoju, w szczególności zaś te, które są niezbędne dla zapewnienia bezpiecznej dla zdrowia i środowiska równowagi ekologicznej w podstawowych ekosystemach. Dyrektywy leżące u podstaw utworzenia sieci Natura 2000 stają się więc istotnym elementem kształtowania polityki przestrzennej kraju.

Znalazło to swoje odzwierciedlenie w koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, która podkreśla znaczenie aktywnej ochrony zasobów unikatowych i najcenniejszych dla zachowania i utrwalania różnorodności biologicznej polskiej przestrzeni przyrodniczej i jej tożsamości w przestrzeni europejskiej.

Baza danych Natura 2000

Informacja przestrzenna stanowi istotny element dokumentacji sieci Natura 2000. Powstaje ona w trakcie wyznaczania zasięgu terytorialnego każdego obszaru. Sam proces określania granic obszarów Natura 2000 nie został znormalizowany poprzez odpowiednie zapisy w Dyrektywie Ptasiej czy Dyrektywie Siedliskowej. W zasadzie w każdym kraju rozwiązano ten problem indywidualnie, w zależności od posiadanych materiałów źródłowych oraz doświadczeń zespołów wyznaczających obszary Natura 2000.

W trakcie wyznaczania polskiej propozycji sieci Natura 2000 dane o granicach poszczególnych obszarów były gromadzone w dwóch bazach danych przestrzennych oddzielnie dla Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków (OSO) i Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk (SOO). Uzgadniano granice obszarów wspólnych (typ „C”) oraz fragmenty odcinków granic pozostałych obszarów o identycznym przebiegu. Bazy te podzielono granicami województw, otrzymując podzbiory służące do opracowania systemu kodowania obszarów Natura 2000. Kod składał się z dziewięciu znaków, z których dwa pierwsze oznaczają kraj (PL), kolejne dwa – kod województwa, zgodnie z nomenklaturą GUS, natomiast pozostałe pięć znaków było przeznaczonych na numer kolejny obszaru na terenie danego województwa, z zachowaniem porządku alfabetycznego nazw obszarów. W przypadku obszarów leżących na granicy województw przypisywano kod województwa, na terenie którego znajdowała się największa część obszaru.

Dla każdego obszaru Natura 2000 opracowano mapę w skali 1 : 100 000 lub 1:50 000, prezentującą granice obszaru na tle mapy podkładowej. Mapy te, w formie wydrukowanej oraz numerycznej stanowią załącznik do każdego Standardowego Formularza Danych, zawierającego dane opisowe.

Baza danych przestrzennych obszarów Natura 2000 służy do wykonania różnego rodzaju obliczeń uzupełniających dokumentację sieci Natura 2000, jak np. wyznaczenie współrzędnych środka obszaru, określenie powierzchni obszaru, procentowego udziału form pokrycia terenu, udziału obszarów objętych różnymi formami ochrony. Na potrzeby procesu uzgadniania proponowanych obszarów Natura 2000 z różnymi grupami specjalistów dokonano obliczeń prezentujących udział obszarów Natura 2000 w jednostkach administracji sektorowej, przykładowo w regionalnych dyrekcjach Lasów Państwowych, czy w odniesieniu do Leśnych Kompleksów Promocyjnych.

Bazy danych przestrzennych połączono z bazami opisowymi uzyskując bogatą informację o rozmieszczeniu poszczególnych siedlisk i gatunków na terenie kraju w obszarach Natura 2000. Tak powiązane bazy podłączono do specjalnego oprogramowania, pozwalającego wizualizować różne relacje przestrzenne w sieci Natura 2000. Baza danych przestrzennych Natura 2000 została zainstalowana w biurach wojewódzkich konserwatorów przyrody oraz w kilkudziesięciu jednostkach organizacyjnych (głównie w parkach narodowych i w wybranych zarządach parków krajobrazowych).

Opracowanie systemu informacji przestrzennej Natura 2000 pozwala na efektywne wykorzystanie szczegółowych danych zebranych dla obszarów tworzących sieć. Szczególnie w pracach planistycznych związanych z opracowaniem strategii zagospodarowania regionu, jak również uzgodnień lokalizacji nowych inwestycji bądź kierunków rozwoju.

W działaniach tych poczesne miejsce zajmują metody (procedury) ocen oddziaływania na środowisko (OOS) oraz strategicznych ocen oddziaływania na środowisko, mocno osadzone w procesie planowania. Procedury te stają się jednym z najistotniejszych narzędzi zrównoważonego rozwoju, godząc cele przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne. Kompleksowość przeprowadzonych analiz, ocena skutków i proponowanych alternatywnych rozwiązań zależą w dużej mierze od jakości i wiarygodności stosowanych danych. W przypadku bazy Natura 2000 w chwili obecnej analizy te mogą być prowadzone w skali regionalnej. Dalsze prace nad uszczegółowieniem przebiegu granic, realizowanym w trakcie opracowywania planów ochrony poszczególnych obszarów Natura 2000 pozwolą na szersze wykorzystanie tej bazy na potrzeby planowania miejscowego oraz przy opracowywaniu ocen oddziaływania na środowisko planowanych przedsięwzięć inwestycyjnych.

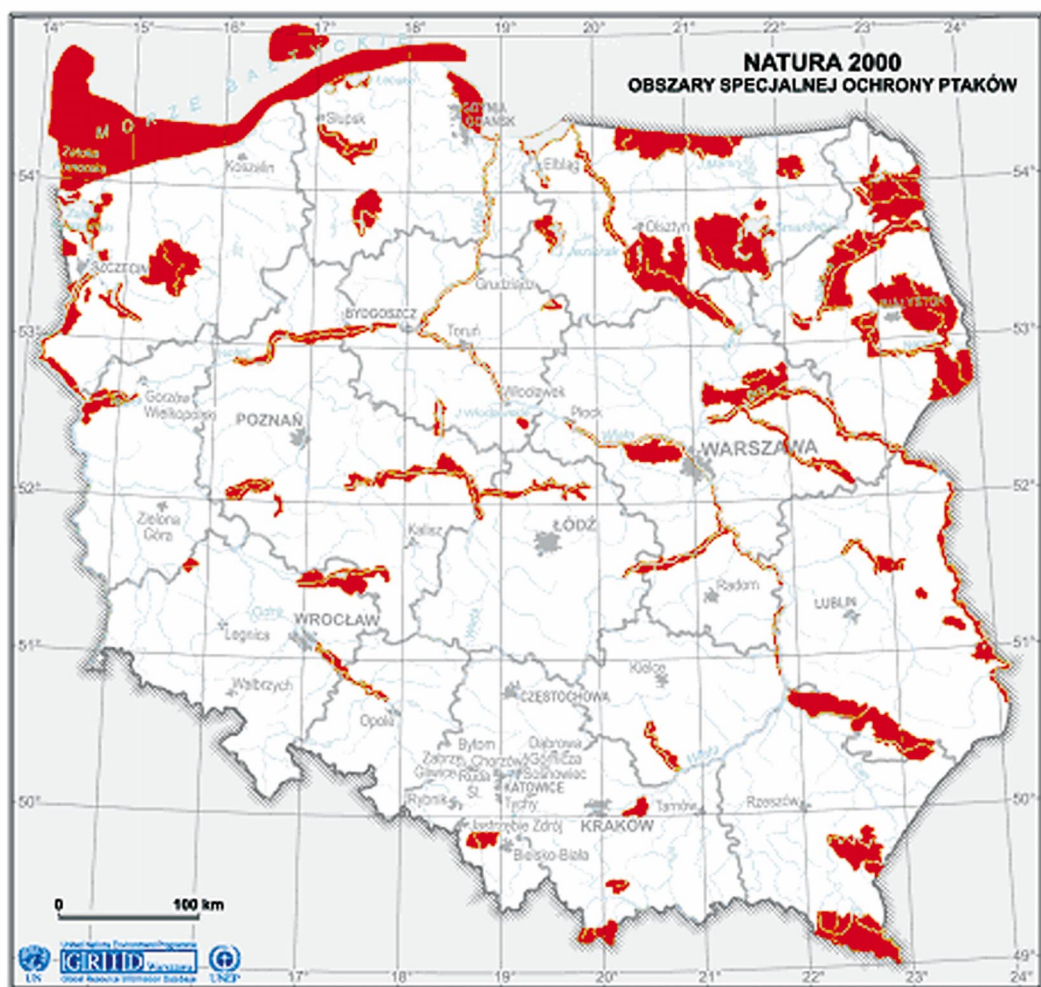
Summary

The Natura 2000 network is set up under the EU's Directives: Habitats' and Birds' to safeguard Europe's most important wildlife areas and species. Member states are obliged to take all the necessary measures to guarantee their conservation and avoid their deterioration. The Natura 2000 had a slow start in the 1990s, but significant speed up has been done in the last five years. It's the largest coherent network of protected areas in the world and the EU's most efficient operational tool to protect its fauna and flora.

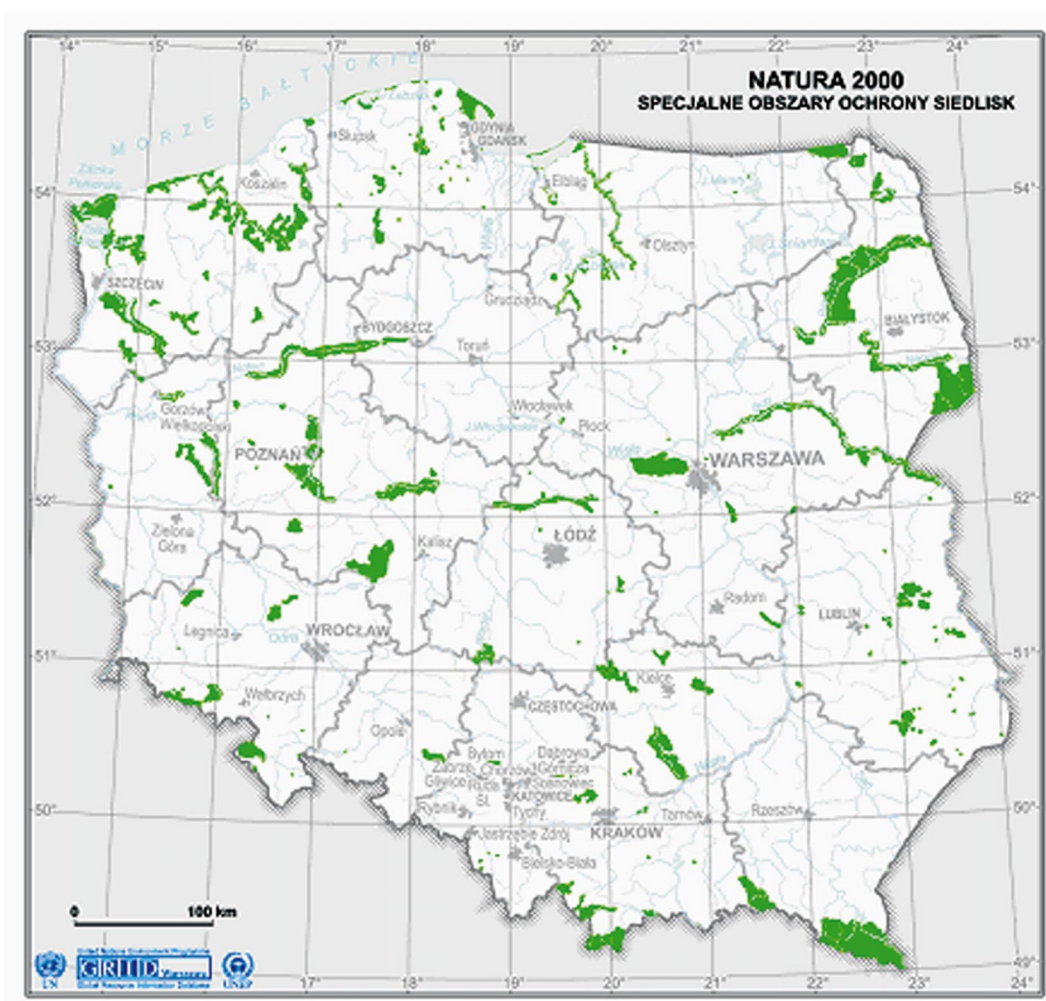
The Treaty of Amsterdam gave the Union the task of ensuring sustainable development, with priority attached to maintaining a high level of environmental protection. And Article 6 of the Treaty establishing the European Community states that environmental protection requirements must be integrated into the definition and implementation of Community policies, including spatial development policies. The development of spatial plans as well as all environmental assessments required for new investments or policies must consider the location of Natura 2000 sites. That's one of the reasons that the Natura 2000 database is among the high priority data in the INSPIRE structure.

mgr Maria Andrzejewska
maria@gridw.pl

dr Marek Baranowski
marek@gridw.pl

Rys. 1. Sieć obszarów specjalnej ochrony ptaków, stan na 1 maja 2004 r.

Rys. 2. Sieć specjalnych obszarów ochrony siedlisk, stan na 1 maja 2004 r.